

ЗМІСТ

Вступ.....	9
ЧАСТИНА ПЕРША. ВПЛИВ РИМУ.....	11
Розділ перший. Апокаліпсис у лісі.....	12
Розділ другий. Далеке римське дзеркало.....	37
ЧАСТИНА ДРУГА. У ЦЕНТРІ ПАВУТИНИ.....	65
Розділ третій. Майстер пропаганди.....	66
Розділ четвертий. Август Цезар та Ісус Христос.....	92
ЧАСТИНА ТРЕТЯ. ЯК ЦЬОГО ДОСЯГЛИ РИМЛЯНИ....	113
Розділ п'ятий. Громадянство.....	114
Розділ шостий. Грецький спадок.....	124
Розділ сьомий. Війна за еліти.....	133
Розділ восьмий. Римська економічна спільнота: хочеш Паксу – плати таксу.....	140
Розділ дев'ятий. Уніфікація смаків.....	154
Розділ десятий. Пригоди галла Лукко.....	163
Розділ одинадцятий. Ігри.....	172
Розділ дванадцятий. Єдина валюта.....	180
ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА. ЩО ПІШЛО НЕ ТАК?.....	185
Розділ тринадцятий. Християни, варвари і варвари-християни.....	186
Розділ чотирнадцятий	204
А далі прийшли мусульмани.....	204
Подяка	250

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

АПОКАЛІПСИС У ЛІСІ

Важко сказати, якої саме миті Публій Квінтілій Вар збагнув, який він бовдур, але можна припустити, що сталося це, коли обабіч від його війська варвари зтягнули бойовий клич: затулившись щитом, германські воїни загуділи свій моторошний *baritus*. Коли вся шеренга починала гудіти, затулившись щитами, цей звук нагадував хор діджеріду¹ Рольфа Гарріса². Загальний ефект від нього мав справляти на ворога гнітюче враження.

Хай навіть Вар і був таким тугодумом, який не одразу збагнув, що воно таке – той *baritus*, можна припустити, що, коли перший грубо обтесаний спис, просвистівши в повітрі, прохромив першого римського легіонера, полководець, у чиїх вухах досі стояло передсмертне харчання бідолахи, почав гарячково міркувати, на яких це землях він опинився, і планувати контрастунт.

Це сталося неподалік сучасного міста Оснабрюк, у місцині під назвою Калкріз, нині типово німецької доглянутої округи. Сьогодні тут розкинулися луки, протягнуті телефонні

¹ Духовий інструмент австралійських аборигенів.

² Австралійський музикант і шоумен, відомий завдяки використанню незвичайних музичних інструментів.

лінії, є канал і скрізь стоять акуратні німецькі будиночки. Утім, якщо приглянутися ближче, тут досі можна побачити те саме болото на півночі, той-таки крутий пагорб на півдні й той самий прохід між ними, 220 метрів завширшки.

А ще там і сьогодні стоять залишки муру, за яким сховалися варвари. Можна легко уявити собі, як, прямуючи зі сходу на захід, Вар зі своїми трьома легіонами зайшов у той прохід. Також неважко уявити, як колона розтягнулась і порідшала, щоб зайти в прохід, ставши ідеальною мішенню для засідки. Починаєш розуміти, як цей коридор став місцем бійні, таким собі римським аналогом побоїща в Хайберському проході¹.

Сталося це понад 2000 років тому, у вересні 9 року н. е. Вару от-от судилося стати відповідальним за найбільшу військову катастрофу на живій пам'яті римлян – битву в Тевтобурзькому лісі. Ця поразка спричинила різку зміну курсу римської та європейської історії, надовго закріпившись у пам'яті римлян як символ кричущого зрадництва. До того ж вони навіки запам'ятали тих кремезних, патлатих, брутальних чоловіків, що, здіймаючи страшенний лемент, зненацька повискакували з-поміж дерев у пільмі.

До нас дійшли чотири гарні описи тієї битви від римських істориків, і в кожному з них чимало сказано про дерева: описані їх висота, щільність, слизький килим із листя, зірваного осінньою негодою, страшне ревіння вітру й хрускіт гілок у темряві. Сьогоднішні мудрі дослідники твердять, що це стандартний римський барвопис, що зображує Германію,

¹ Ідеться про знищення загону генерала Вільяма Ельфінстона в Хайберському проході під час Першої англо-афганської війни 1839–1842 рр.

звичайні тропи для опису того варварського периметра цивілізованого світу.

Утім, я не маю причин піддавати сумніву звіти тогочасних істориків, адже всі вони пишуть про мить, у яку легіонери усвідомили, що їх дійсно атакували германці, яких і донині зображають як репаних дикунів, що відрізнялися від тварин хіба здатністю розмовляти. Цей момент став для римлян справдешнім кошмаром.

Слід зазначити, що ті римські легіонери були непростими. Вони належали до сімнадцятого, вісімнадцятого та дев'ятнадцятого легіонів, у кожному до 6000 дужих чоловіків. П'ятдесят років тому ці легіони заснував молодий Октавіан ще до того, як стати імператором Августом. Вояків там муштрували сорокакілометровими марш-кидками, які слід було подолати за чотири години, несучи на спині тридцятикілограмові мішки. Харчувалися вони прісними сухарями *biscellatum*, гартували тіло купаннями в крижаній воді, носили сталеві шоломи з нащічними пластинами (такі ви могли бачити в шкільних підручниках), а на тіло вдягали *lorica segmentata* – чудернацький панцир зі сталевих смуг, що надавав воїнам вигляду доісторичних трилобітів. Озброєні вони були короткими клинками – *гладіусами* (*gladius*) – або двома металевими списами (залежно від того, де перебував солдат у строю), а на ноги взували підбиті цвяхами сандалії. Однак на найпотужнішу військову машину тих часів перетворювало їх дещо інше.

Римські легіони мали за плечима семивікову традицію завоювань і військової агресії. Римляни вважали, що посилені тренування спрощують ведення бою, тому війська проходили таку муштру, після якої грізні прусси видавалися їм слабачками. Їхні м'язи зміцнювалися за допомогою копання